

ALMILA

Sosyo-Politik Kültür ve Edebiyat Dergisi

Sayı: 3 Ağustos - Eylül 2005

Edebiyat Hâ!

DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TUNA'YA UNUTULAN TÜRK COĞRAFYASI

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi

Bir coğrafyaya kimlik veren yegâne husus, üzerinde yaşayan insanların o coğrafyada meydana getirdikleri kültürleri ve yaşadıkları tarihleridir. Bir toprak parçasına “**Türk coğrafyası**” denilebilmesi için o coğrafyada, Türk kültür ve tarihinin devamlılığı esastır. Türkler, tarihleri boyunca dünyanın hemen her coğrafyasında bulunmuşlar, büyük devletler ve kültürel eserler vücuda getirmişlerdir. Ancak bugün tarihte Türklerin yaşadıkları her coğrafya için Türk coğrafyası diyemiyoruz. Bunun temel sebebi hâlihazırda o coğrafya üzerinde yaşayan ve Türk kültürünü devam ettiren insanımızın kalmamasıdır. M. 4. yüzyıl ortalarında başlayan büyük göç ile Türklerin bir kısmı Hindistan coğrafyasına yönelmişler ve burada büyük devletler kurmuşlardır. Bir kısım Türk boyları da Karadeniz’in kuzeyinden Avrupa’ya akmışlar burada da büyük devletler kurmuşlar ve önemli eserler vücuda getirmişlerdir. Bugün Avrupa Hunları ve Avarlar hakkında ne kadar bilgimiz vardır? Hıristiyanlaşan Bulgar Türkleri kendi kimliklerini kaybettikleri gibi hakim oldukları coğrafyanın kimliğini de sahip oldukları yeni kültürleri istikametinde şekillendirmişlerdir. Orta Asya’dan Anadolu’ya akan Türk boyları ise yüzyıllar süren mücadelelerden sonra bu toprakları vatan yapmışlardır. Malazgirt’te (1071) başlayıp Miryakefelon’da (1176) devam eden Haçlı Seferleri’ni kıran Türk milleti, adalet, hoşgörü ve insanlık için fetihlerini Avrupa coğrafyasına taşımıştır. Ardında çil çil kubbeler serpen Türk ordusu-devletimilleti, Viyana seddine kadar dayanmış ve bu coğrafyada beş asırdan fazla hükümran olmuştur. Hükümran olduğu bu coğrafyada da göz kamaştırıcı eserler vücuda getiren Türkler, engizisyon mahkemelerinin mahkum ettiği ve

giyotinlerle kafaları uçurulan masum insanların da umudu olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa coğrafyasından çekilmeye başlayan Osmanlı Devleti ile bu coğrafyadaki Türk varlığı ve Türk kültürü tedricen silinmiştir. Bununla bugün bu coğrafyada hâlâ Hıristiyan Batı’nın tahammül edemediği bir tarihimiz vardır.

Bugün Türkiye dışında kalmış, tarihte Türk olan coğrafyaların, mevcut haline, sosyal ve kültürel yapısına, kimliğine bir göz atarsak çok zorlanmadan Türkiye ile ilgilerini anlamamız mümkündür. Türkiye dışında kalan coğrafyalar ile ilgilenmek tarihi bir mecburiyet olduğu kadar, halde ve gelecekte bize yön verecek olan bir mecburiyettir.

Türk tarihi ile mütenasip bir Türk coğrafyası çizmek mecburiyetimiz vardır. Tarihte üzerinde yaşadığımız coğrafya, bugün maalesef unutulmuştur veya buruk hatıralarıyla içimizi sızlatır durur.

Neresiydi müebbed ülke, Türk’ün at koşturduğu, yedi iklim-i Rumun hükümdarı büyük Türk Hakanı’nın uhdesinde bulundurduğu coğrafya ?
Necip Fazıl Sakarya’ya hitap ederken
Nerde kardeşlerin cömert Nil, yeşil Tuna ? der.

Arif Nihat Asya da
Ben ki ateşle konuşurdum, selle konuşurdum.

İdil’le, Tuna’yla, Nil’le konuşurdum.

diyor ya ! Şimdi bu coğrafyayı tahayyül bile etmekte zorlanıyoruz. İdil’den Nil’e, Nil’den Tuna’ya hükümran olduğumuz bir coğrafya. Daha da ilerlere

Bugün Türkiye dışında kalmış, tarihte Türk olan coğrafyaların, mevcut haline, sosyal ve kültürel yapısına, kimliğine bir göz atarsak çok zorlanmadan Türkiye ile ilgilerini anlamamız mümkündür. Türkiye dışında kalan coğrafyalar ile ilgilenmek tarihi bir mecburiyet olduğu kadar, halde ve gelecekte bize yön verecek olan bir mecburiyettir.

kadar, Doğu Türkistan’dan Tunus’a, Fas’a, Kırım’a, Viyana’ya kadar gidiniz. Asırlarca hep biz vardık bu coğrafyalarda.

Son yüzyıl içinde bu coğrafyada Türk hakimiyeti de Türk varlığı da paramparça olmuş Türk kültür ve varlığı sahipsiz kalmıştır. 19. yüzyıl başlarında emperyalist devletlerin stratejileri “Şark Meselesi” ekseninde gelişmiş, kadim Türk toprakları Hıristiyan Batı’nın eline geçmiştir. Tuna’yı da kaybettik. Tuna ki muhteşem bir medeniyeti ve imanı uzak ülkelere taşıyan bir kültür yoluydu. Tuna boyları yüzlerce yıl kahraman Türk akıncılarının geçit ve durak yeri olmuştur. Ne büyük aşklar yaşanmıştı ne büyük kavgalar olmuştu Tuna boylarında. Tuna, hem zaferlere hem de acılara şahit olmuştur. 14. yüzyılın sonlarına doğru Bulgaristan ve Doğu Sırbistan’ı fetheden Osmanlı Devleti Tuna nehri üzerinde yayılmıştır. 1444’te Varna’da Haçlı ordusunu yenen Osmanlı Türkleri 450 yıl sürecek Balkan hakimiyetini sağlamışlardır. 19. yüzyılda merkezi Rusçuk olan Tuna Vilayeti’ni kuran Osmanlı, artık bu topraklarda tutunamayacaktır. Nihayet Silistre (1853-54) ve Plevne (1877-78) Balkanlarda Türk kahramanlığının ve direnişinin numuneleri olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

**Tuna nehri akmam diyor.
Etrafımı yıkmam diyor.**

**Şanı büyük Osman Paşa,
Plevne'den çıkmam diyor.**

Gazi Osman Paşa, Plevne'den çıkmam dese de Plevne'yi terk etmek zorunda kalacaktır. 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşında, Ruslar Tuna'dan akıp Balkanları şehir şehir zapt ederlerken Osman Paşa komutasındaki Türk ordusu Vidin'den hareketle Plevne'ye hareket etmiş, altı gün süren yürüyüşten sonra (180 km) aralıksız 54 saat süren savaşta üstün Rus ordusunu yenmiştir. Rus Kazakları ile takviye edilen Ruslar Lofça'da büyük bir hezimete daha uğradılar. 26-31 Ağustos tarihlerinde vuku bulan üçüncü Plevne Savaşı'nda da yenilen Ruslar Plevne'yi kuşatma kararı aldılar. Bu savaşlarda Ruslar durmaksızın günde 400'ün üstünde top atışı yaptıktan sonra yeterince tabyayı uçurduk diye hücumla geçiyorlar, ancak her defasında süngüyle geri püskürtülüyorlardı. Tarihin kaydettiği en büyük muhasara ve müdafaa savaşı Plevne'dir. 300 bin kişilik Rus kuvvetleri karşısında Osman Paşa'nın 30 bin kişilik kuvveti savaştı. Savaşın öyle safhaları vardır ki 60 bin kişilik Rus kuvvetine karşı yalnız 4 bin Türk askeri savaşıyor ve Ruslar geri çekilmek zorunda kalıyorlardı. Sonunda kahramanca ric'at ve teslimiyet. Şimdi kulaklarımızda kalan yukarıdaki dörtlükten başka Plevne ile ilgili hiçbir şey yok hafızalarımızda.

93 Harbi, Trablusgarp Harbi, Balkan Harpleri, I. Dünya Harbi derken sıra Anadolu'ya gelir. Masum Anadolu'nun saf çocuğu Sakarya'nın köpükten gövdesine kurşundan bir yük binecektir.

Necip Fazıl'ın:

**Hani Yunus Emre ki, kıyında
geziyordu;**

**Hani ardına çil çil kubbeler serpen
ordu?** diye feveran ettiği muhteşem bir ordumuz da yoktur. Çanakkale'de esir etmek isteyen kine karşı bağımsız

yaşamak isteyen bir irade savaşmıştı. Aynı irade Sakarya'da ve Dumlupınar'da yeniden bir Türk destanı yazmıştır. Son damla kana kadar mücadeleye ahdederek büyük bir zafer kazandı. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Türk Milleti, binbir meşakkatle verdiği mücadele sonunda ebediyen var olmak iradesini bütün dünyaya göstermiştir.

En son kazanılan zaferin bizlere yüklediği sorumluluklar vardır. Bu itibarla bugün tarihte kazandığımız zaferlerin ne kadar milli hafızada kaldığı da kaybettiklerimiz de düşünülmelidir. Bilindiği gibi Misak-ı Milli sınırları içinde yer almasına rağmen Musul'un yeni Türk devletinin sınırları içinde yer almasını o günkü şartlar içinde sağlayamadık. Bu coğrafyanın Türkleşmesi, Anadolu'dan daha kıdemlidir. Bu itibarla Lozan'da Anadolu'nun tabii bir devamı olduğu tezi ile Musul'un sınırlarımız içinde yer almasında ısrar etmemize rağmen usta İngiliz siyaseti, bu coğrafyayı bizden kopardı. Bu coğrafya ne kadar Türk'tür ona bir bakmamız gerekiyor.

1925 yılında Milletler Cemiyeti kararından sonra Osmanlı idarî taksimatındaki Musul, Bağdad ve Basra

vilâyetlerine tekabül eden coğrafyada Irak Devleti kuruldu. Bölgedeki Türklerin yerleşme merkezleri, kuzeyde Türk hududuna yakın ve Musul'a bağlı Telafar kazası ile başlar. Bu Türk kazasının çevresiyle birlikte güney doğusundaki vilâyet merkezi Musul'a kadar kesintisiz yüzlerce Türk köyü vardır. Bölgedeki köyler, seri halde Akkoyunlu, Karakoyunlu, Türkmen köyleridir.

Ülkeyi Hamrun dağları ikiye böler ve kuzey-batı istikametinde Türkiye'ye doğru yaklaşır. Buradaki dağların adı Karaçuh dağlarıdır. Türkistan'daki Karaçuh dağları ile Dede Korkut'ta geçen **Karaçuh** dağlarının buradaki adlandırılmış yeridir. Bu dağlar Urfa'ya kadar ulaşır. Karaçuh dağları, Türk bölgesi ile Arap bölgesini ayırır. Çöl coğrafyası sıfır rakımına yakındır. Çok sert ve sıcak bir coğrafyadır. Halbuki Türk bölgesi rakım itibarıyla birden bire yükselmiştir. Bu coğrafya, Anadolu'nun coğrafya olarak bir Antep'inden, bir Urfası'ndan çok farklı değildir.

Bu dağların kuzeyinde, dağları aşınca Süleyman Bey Kasabası vardır. Süleymaniye 18. yüzyılda kurulmuş bir Türk kasabasıdır. 1918'den sonra İngiliz

Son yüzyıl içinde bu coğrafyada Türk hakimiyeti de Türk varlığı da paramparça olmuş Türk kültür ve varlığı sahipsiz kalmıştır. 19. yüzyıl başlarında emperyalist devletlerin stratejileri "Şark Meselesi" ekseninde gelişmiş, kadim Türk toprakları Hristiyan Batı'nın eline geçmiştir. Tuna'yı da kaybettik. Tuna ki muhteşem bir medeniyeti ve imanı uzak ülkelere taşıyan bir kültür yoluydu. Tuna boyları yüzlerce yıl kahraman Türk akıncılarının geçit ve durak yeri olmuştur. Ne büyük aşklar yaşanmıştı ne büyük kavgalar olmuştu Tuna boylarında

kuvvetlerine karşı direnen yerlerden birisi de Süleymaniye'dir. Musul'un demir köprü ile bağlanan karşı yakasında bulunan Yunus Peygamber, Türkler ile meskundur. Çevredeki Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Selimiye adlı Türk kasabaları, tarihî Türk adlarını taşırlar.

24 Oğuz boyundan Bayatların toplandıkları Bayat Sancağı ve yüzlerce

Seyhan dersiniz. Binalar, tertip, yeşillik, yapı itibarıyla aynen bir Adana'dır. Ama abideleri itibarıyla düşüncecek olursanız Bir Konya, bir Erzurum, bir Sivas, bir Kayseri misali, Selçuklu hatıralarının hakim olduğu bir şehirdir.

Daha kuzeyde çoğumuzun ABD bombardımanı ile adını duyduğumuz Telafer, çevredeki Türkmen köyleriyle

coğrafya üzerinde oynanan oyunların adını koyabilelim.

Elimize geçen **Tebriç'in Sesi** adlı 3 Mart 2005 tarihli gazeteyi karıştırıyoruz. Gazetenin son sayfasında Güney Azerbaycan kentlerinden **Zengan** tanıtılıyor. Daha ilk defa duyduğumuz bu şehrin tarihine bir göz atalım. 900.890 kişinin yaşadığı Zengan şehri 13 kaza ve

pare Bayat Türkmeni'nin yerleşmiş olduğu Göktepe, Karatepe gibi halis Türkçe isimler taşıyan yerler, yine bu coğrafyada, Bayat Sancağı'nda yer alır. Burada meşhur bir musikî makamının çıktığı yer olan Beşir kasabası bulunur. Ondandır Kerkük şehrine gelirsiniz. Kerkük herşeyiyle Türk'tür. Mahalle adlarına varana kadar isimler Türkçe'dir.

Kerkük ve Süleymaniye hattından kuzeye doğru biraz çıkınca Musul şehrine ulaşırız. Musul'un içinden Dicle geçer. Musul bir Adana gibidir. Dicle yerine

zamanında Sincar Atabeyliği'nin temel nüfusunu teşkil ediyordu.

Bağdat-Basra bölgesine gelince; Kuzey Irak'taki Türk varlığını kendi menfaatlerine zarar vermeyecek bir hale getirmek için Türklerin bir kısmını güneye sürmüşler, muhtelif zamanlarda katliama tabi tutmuşlardır.

Bugün Kuzey Irak'ta cereyan eden olayları takip ederken her şeyden önce Kerkük ve Musul'un tarihi, tarihî coğrafyası ve bugünkü durumu tarafımızdan iyi bilinmelidir ki, bu

44 köyden mürekkep olup Tahran'ın 430 km kuzeyinde yer almaktadır. Vaktiyle Türk kavimlerinin avlak yeri olan Zengan (özellikle Sultaniye yeşilliği) Selçuklular ve İlhahlılar döneminde ekonomi, kültür ve sanatta önemli bir merkez haline gelmiştir. Türk boylarından Avşar ve Şahseven Türklerinin yaşadıkları Zengan'ın Selçuklulara ait tarihi duvarları Türk tayfalarının izlerini ve hatıralarını taşımaktadır. Sultaniye kalesi kompleksi içinde medrese, darü's-şifa, darü'z-ziyafe, darü's-siyade, hangâh, darü'l-kütüb,

Bilindiği gibi Misak-ı Milli sınırları içinde yer almasına rağmen Musul'un yeni Türk devletinin sınırları içinde yer almasını o günkü şartlar içinde sağlayamadık. Bu coğrafyanın Türkleşmesi, Anadolu'dan daha kıdemlidir. Bu itibarla Lozan'da Anadolu'nun tabii bir devamı olduğu tezi ile Musul'un sınırlarımız içinde yer almasında ısrar etmemize rağmen usta İngiliz siyaseti, bu coğrafyayı bizden kopardı. Bu coğrafya ne kadar Türk'tür ona bir bakmamız gerekiyor.

beytü'l-kanun, divanhane ve cami yer almaktadır. Molla Hasan Kaşani Türbesi ve Sultaniye Kubbesi halen ayakta. Olcaytu döneminde (1304-1312) yapılan Sultaniye Camii'ni de kaydetmemiz gerekir.

Bu bilgilerden Zengan'ın çok zengin bir tarihi ve kültürel çok yakınımızda yer alan bir Türk şehri olduğunu öğreniyoruz. Unuttuğumuz değil hiç öğrenmediğimiz, öğrenmek için hiçbir gayret sarf etmediğimiz, kısaca hiç bilmediğimiz bir Türk coğrafyası Zengan. Bize bu bilgileri veren gazetenin son paragrafında Afşar-Bayat oymaklarının meskeni olan bu coğrafyanın İran ordusunca işgal edildiğini; Azerbaycan adının bu bölgeden resmen kaldırıldığını ve Türk izinin bölgeden silinmesi için çalışıldığı ifade edilmektedir. Yazının girişinde ifade edilen hoşgörü ve uyum içinde yaşamın simgesi haline gelen Zengan'da anne babaları Türkçe konuştukları halde çocukların Farsça konuşmaya başladıkları sözü düşündürücüdür. Bu gelişme bir Türk coğrafyasının kimliğini değiştirmenin her devirde uygulanan yolunu gösterdiği gibi dil ile kültür ve tarih arasındaki bağı göstermesi bakımından da önemlidir.

Daha uzak bir Türk coğrafyasına bir göz atalım. 1949 yılından beridir Çin'in

işgali altında bulunan **Doğu Türkistan**'da yaşayan Uygur Türklerine karşı ağır bir baskı ve kıyım rejimi uygulanmaktadır. Tibetli Budistlerin lideri Dalay Lama, halkın Çin mezalimi altında inlediğini bütün dünyaya duyurabilmişti. Oysa İsa Yusuf Alptekin'in Uygur Türklerinin bağımsızlığı için verdiği mücadeleden sonra bugün zavallı Uygur Türklerinin böyle bir imkanları kalmamıştır. Çin, işgal ettiği bölgede yaşayan Türklere en basit insani hakları dahi vermediği gibi Doğu Türkistan'ın adını da "Xinjiang" özerk bölgesi olarak değiştirmiştir. 2001 yılı başlarında yayınlanan bir raporda, Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan'da ayrılıkçı hareketlerde bulunmak ve izinsiz dini ibadet yapmak suçuyla Hotan, Kaşgar, Yili, Aksu Vilayetlerinde 10 bin kişiyi tutukladıkları, Onsu kentinde Yasin ve Ayınaz Han adlı iki genci sadece dini vecibelerini yerine getirdikleri için tutuklayıp idam ettikleri; Çin hapishanelerinde 250 bin Uygur mahkum bulunduğu ifade edilmektedir. Çin yönetimi, 2001 yılı Ağustos ayında Hotan Vilayeti'ne bağlı Karakaş beldesinde okula çok yakın olduğu ve dersleri olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle tam 12 mescidi yıktığı gibi Ramazan ayında öğrencilere "namaz kılmıyorum, oruç tutmuyorum" diye kağıtlar

imzalatmaktadır. Hakeza Uç Tufan beldesi Kazan Bulak Camii de bayram namazı kılındığı ve izinsiz toplantı yapıldığı gerekçesiyle yıkılmıştır. Komünist işgalinden önce Uygurlar Doğu Türkistan nüfusunun yüzde doksanını oluştururken (yaklaşık 20 milyon) bu sayı bugün yarıya düşmüştür.

Tarihte yaşadığımız her hangi bir coğrafyayı biraz dikkatli bir gözle incelediğimiz zaman halen bizden izler taşıdıkları, bizi anlattıkları ve üzerlerinde hep bir emperyalist oyunun oynandığı görülür.

İçimizi sızlatan başka bir husus ise Türkiye'de yine emperyalizmin oynadığı oyunlar karşısında milli bilincin zarar gördüğüdür. Bir milletin coğrafyasını vatan yapan o topraklar üzerindeki kültür eserleridir. Bu eserlere sahip çıkılmadan vatandan bahsedilemez. Türkiye'de en ücra yerlerdeki kilise kalıntıları tespit edilerek restore edilirken kendi eserlerimiz birer birer yok olmaktadır.

Sonuç olarak; bu kadar geniş bir coğrafyada asırlarca verilen mücadelenin birkaç cümleyle anlatılması tabiatıyla mümkün değildir. Ancak bilinmelidir ki, bir coğrafya kolay vatan yapılmamıştır. Asırlarca üzerinde yaşadığımız coğrafyaların asıl kimliğinin bilinmesi, aynı zamanda kendi kimliğimizin ortaya konulması anlamını taşır.

Arif Nihat Asya'nın,

Şu yakın suların kolu neden bükülmez

Aras niçin, Dicle niçin, Fırat niçin benden doğar bana dökülmez ?

Sözlerini düşünen Türk gençliği, Hilmi Şahballı'nın terennüm ettiği,

Kızılırmak, Yeşilirmak

Sen neredesin, Ben nerdeyim ?

Eriyorum yumak yumak

Sen neredesin, ben nerdeyim ?

Sözlerin de ne kadar manidar olduğunu düşünmelidir.